

Organizacyjne aspekty pielgrzymowania

Wysoka jakość organizacyjna pielgrzymki, ład panujący podczas drogi i w sanktuarium sprzyja uzyskiwaniu jej duchowych owoców. Na problem zwraca *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*¹. Toteż pod koniec naszej pracy sformułujemy kilka najistotniejszych uwag w tym względzie. Współczesna terminologia posługuje się często określeniem jakości usług. Nie chcemy podejmować dyskusji co do zasadności stosowania tego rodzaju określenia w stosunku do pielgrzymkowego ruchu. Pielgrzymki należą do czynności religijnych i podlegają własnym zasadom. Nie można, jak to już mówiliśmy, sprowadzać ich do tzw. turystycznego produktu. Niemniej w ich sferze materialnej trzeba zastosować się do słusznych reguł, które służą wysokiemu poziomowi organizacyjnemu.

Powstaje zatem pytanie, jak rozumieć ową jakość. Nie można pojmować jej w znaczeniu upodobnienia się do rynkowych praw, w których panują zasady komercji i konkurencji. Groziłoby wówczas spłaszczenie celów pielgrzymki i zamienienie jej w „markową religijną usługę”. Trzeba mieć w pamięci, iż każda pielgrzymka nosi w sobie aspekt pokutny. Wymaga więc pewnej dozy wyrzeczenia i trudu. Nie można jej tego całkowicie pozbawić przez likwidację wszelkich możliwych niedogodności. Uchwycenie owej granicy ofiary nie zawsze jest łatwą sprawą. Zależy między innymi od rodzaju grupy bądź wieku jej uczestników. Niewygody pielgrzymki z pewnością nie mogą być na tyle wielkie, by utrudniły skorzystanie w pełni z jej duchowych walorów. W każdym duszpasterskim działaniu musi mieć miejsce

roztropne wyważenie pomiędzy ograniczeniem i ułatwieniem. O ile w elementach materialnych pielgrzymowania trzeba wprowadzać dozę ofiary, o tyle duchowy przekaz powinien stać na jak najwyższym poziomie. Z pewnością unikać trzeba sytuacji, gdzie pielgrzymka nosi więcej cech wypoczynkowej wycieczki. W centrum duszpasterskiej posługi pielgrzymom stoi integralnie rozumiane dobro człowieka, które w pewnych momentach budowane jest poprzez ofiarę, w innych przez udogodnienie.

W każdym wypadku konieczne jest podnoszenie poziomu duszpasterskiej posługi. Zwracaliśmy wcześniej uwagę na siłę oddziaływania ośrodków pielgrzymkowych i ich wzorcową rolę dla religijnego życia oraz odpowiedzialność stąd płynącą. Od wysokiego poziomu przepowiadania ewangelii, piękna liturgii, zainteresowania każdym człowiekiem wchodzącym w krąg pielgrzymki zależy jej formacyjna moc. Liczyć się trzeba z odbiorem przez pielgrzymów zarówno form, jak i treści. Mają oni prawo oczekiwać tego, co najlepsze. Praktyka duszpasterska wykazuje, iż sami pątnicy wybierają te sanktuaria i te pielgrzymki, z których wracają bardziej ubogaceni, a opuszczają te, których propozycje pozostawiają wiele do życzenia². Także i tutaj, *mutatis – mutandis*, ujawniają się pewne „reguły rynku”³. W tym momencie nie chcemy jednak skupiać się na duchowej jakości, o

² Wydaje się, że w historii także ten czynnik przyczyniał się do rozwoju jednych a podupadania innych ośrodków pielgrzymkowych. Od gorliwości duszpasterskiej i nowych pomysłów pastoralnych zależał rozkwit sanktuariów i ścieg pielgrzymów. Istniał tu zawsze pewien element konkurencji ośrodków. Nie byłoby tu wcale niewłaściwe zastosowanie pojęcia nowa ewangelizacja w znaczeniu nowej gorliwości duszpasterskiej, poszukiwania nowych form i języka przepowiadania ewangelii oraz angażowania w to dzieło nowych podmiotów.

³ Por. W. Świątkiewicz, *Pielgrzymi i turyści w pejzażu polskiego katolicyzmu (refleksje wokół rozterek postmodernistycznej kultury)*, w: *Katolicyzm polski na przełomie wieków. Teologiczny, instytucjonalny i wspólnotowy wymiar Kościoła*, UAM WT, Studia i materiały, t. 56, Poznań 2002, s. 163.

¹ Kongregacja ds. Kultu Bożego i dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zaady i wskazania*, 17 grudnia 2001, Poznań 2003, (dalej DPLL), n. 287.

której, jak się wydaje, powiedzieliśmy już wiele w poprzednich akapitach naszej pracy, lecz skoncentrować się na zewnętrznych elementach organizacyjnych pielgrzymowania. Zauważamy jednak, iż strona duchowa z materialną tworzą nierozdzielną, wzajemnie ze sobą sprzężoną całość. Zagadnienie zewnętrznej organizacji jest bardzo obszerne, zatem ograniczymy się do jego najważniejszych aspektów. Wielkie i wielodniowe pielgrzymki oraz organizacja sanktuariów, do których one przybywają, są przedsięwzięciami wymagającymi rozbudowanej logistyki. Stąd konieczne byłoby obszerniejsze, osobne omówienie.

W pierwszym rzędzie wysoki poziom organizacyjny zależy od kompetentnie przygotowanego programu pielgrzymki. Zadanie dotyczy grupy wyruszającej w drogę, jak i sanktuarium przyjmującego pielgrzymów. Jego merytoryczne wypełnienie określiliśmy we wcześniejszych etapach. Tu zwróćmy uwagę, iż składa się nań szczegółowe określenie trasy i ram czasowych. Cenną inicjatywą jest drobiazgowo opracowanie pielgrzymkowych szlaków, które określi m.in. sposoby poruszania się, marszrutę, nawiedzane obiekty, miejsca odbywania nabożeństw, odpoczynku i posiłków oraz ich terminy. Także każde miejsce pielgrzymkowe powinno zadbać o swoje własne kalendarium (dienne i długoterminowe), w którym w szczególności oznaczone będą godziny nabożeństw, spowiedzi świętych, uroczystości ogólnych oraz dla specjalnych grup, propozycji z zakresu chrześcijańskiej kultury itp. Pomocne dla pielgrzymowania jest kreowanie tematycznych szlaków na wzór wspominanych już średniowiecznych dróg ku Santiago de Compostella. Zauważa się dzisiaj renesans tychże biegnących przez całą Europę. Ułatwiają one organizację drogi i kierują ku miejscom godnym nawiedzenia, a niekiedy zapomnianym. Przykładem są szlaki sanktuariów maryjnych, szlaki związane z

osobami świętych patronów, bądź działalnością zakonów⁴. Trzeba postulować rozwój tego rodzaju szlaków, które niekiedy będą pokrywać się z analogicznymi trasami łączącymi miejsca chrześcijańskiej kultury⁵. W wypadku jednak tras pielgrzymkowych należy kierować się bardziej walorami duchowymi niż atrakcyjnością kulturalną i historyczną. Dużą rolę w tym względzie mają do spełnienia katolickie stowarzyszenia i przewodnicy, biura pielgrzymkowe oraz same sanktuaria, ku którym wiodą owe drogi.

Ważnym elementem organizacyjnym jest dobra informacja dotycząca przygotowywanych pielgrzymek, walorów i programów proponowanych w sanktuariach, zawierająca także wiele praktycznych danych (możliwość kontaktu, dojazd, warunki przygotowania oraz pobytu itp.). Współcześnie otwierają się coraz bogatsze możliwości medialne w tym względzie. Począwszy od drukowanych wydawnictw monograficznych, informatorów, folderów, map, plakatów poprzez prasę, radio i telewizję a wreszcie internet⁶. Trzeba tu wykorzystać możliwości nie tylko katolickich mediów. Podczas większych pielgrzymek zadbać o

⁴ Z terenu Polski podajmy przykład *Szlaku św. Wojciecha* powstałego z okazji tysiąclecia jego męczeńskiej śmierci; w 2002 roku w Krakowie powstał *Szlak krakowskich świętych i Ścieżki Jana Pawła II*; w 2004 zainicjowano *Małopolski Szlak Papieski im Jana Pawła II* i sieć *Szlaków papieskich* w polskich górach (w tym celu utworzono osobną Fundację Szlaki Papieskie). Istnieje *Szlak Cysterski*. W 2004 roku zainicjowano w Austrii *Europäische Pilgerweg*, wcześniej istniało *Arnweg* (szlak św. Arno przez Górną Austrię i Salzburg). Swoje utarte szlaki i programy o wieloletniej tradycji mają pieszce pielgrzymki, np. na Jasną Górę (por. Z. Jabłoński, *Pielgrzymowanie...*, dz. cyt., s. 256 i nast.; *Przewodnik po pieszych pielgrzymkach na Jasną Górę, Tarnów* 2000).

⁵ A. Jackowski, *Współczesne migracje pielgrzymkowe w Polsce*, w: *Przestrzeń i sacrum*, Kraków 1995, s. 84–85.

⁶ Ciekawy zestaw pielgrzymkowych plakatów podaje Z. Jabłoński, *Pielgrzymowanie na Jasną górę w czasie i przestrzeni*, Częstochowa 2000, aneks.

tw. patronat medialny, podając informacje i wywiady oraz zabiegając o towarzyszenie mediów drodze pielgrzymów. Niespotykane możliwości daje w tym względzie internet, nie tylko poprzez prosty przekaz wiadomości, ale nawiązanie wirtualnego kontaktu, sprawną rezerwacji miejsc lub terminów. Coraz częściej praktykuje się przesyłanie tą drogą szybkiej korespondencji z sanktuarium oraz podawanie modlitewnych intencji. Poprzez media umacnia się duchowa łączność miejsca pielgrzymkowego z wiernymi, a także między pątnikami będącymi w drodze i pozostałymi w domu. Ważne jest to zwłaszcza dla osób chorych, starszych i niepełnosprawnych, którzy w ten sposób mogą duchowo pielgrzymować. Informacja przeraża się zatem w komunikację.

Informacja stanowi cenny środek na etapie przygotowania pielgrzymki. Jest ona szczególnie ważna dla właściwego kształtowania oczekiwań pielgrzymów. Samo pątnicze miejsce powinno dysponować łatwo dostępnymi punktami informacyjnymi. Jest to najpierw recepcja, w której przybywający otrzyma wszystkie ważne wiadomości i będzie mógł ostatecznie ustalić wszystkie szczegóły pobytu. Są to tablice i gabloty informacyjne ustawione w różnych miejscach sanktuarium. W wielkich ośrodkach należałoby zadbać o mobilną informację ze strony służb sanktuaryjnych pełniących równoległe zadania porządkowe.

Istotnym elementem organizacyjnym jest zapewnienie bezpieczeństwa pielgrzymów. Podczas wielkich zgromadzeń i ich przemieszczania łatwo może dochodzić do nieszczęśliwych wypadków. Organizator winien zadbać o takie kierowanie grupą pielgrzymów i wyposażenie każdego z jej członków, by to niebezpieczeństwo ograniczyć⁷. Duszpasterstwo troszczy się nie

tylko o najwyższe dobro życia wiecznego, ale także o jakość życia doczesnego. Na profilaktykę składa się dbałość o sprawność ruchu na trasie oraz w samym sanktuarium. Służy temu zachowanie odpowiednich przepisów poruszania się grup w miejscach publicznych, w komunikacji, respektowanie zasad przeciwpożarowych itp. Tam gdzie to konieczne, trzeba zatrudnić służby porządkowe. Niekiedy mogą je pełnić wyszkoleni wolontariusze. W wielkich ośrodkach powinny to być przynajmniej w części służby zawodowe. Praktyka pokazuje, iż współcześnie trzeba liczyć się nie tylko z niebezpieczeństwem ze strony osób niezrównoważonych i złodziei, którzy chętnie operują w tłumach, ale wręcz ataków terrorystycznych. By zmniejszyć skutki ewentualnych losowych wydarzeń, konieczne jest zadbanie o ubezpieczenie w godnej zaufania agencji ubezpieczeniowej uczestników na drogę, jak i samych organizatorów od odpowiedzialności cywilnej. Sami pielgrzymi, dla ich bezpieczeństwa powinni być zaopatrzeni m.in. w odpowiedni ubiór, umożliwiający wygodny marsz, ochraniający ich przed zmiennością pogody, dokumenty osobiste, znaki rozpoznawcze i adresy kontaktowe (w razie zagubienia w tłumie). Zabezpieczyć się przed kradzieżą⁸.

Równoległe pojawia się problem higieny i zdrowia. W dużych zgromadzeniach istnieje większe niż gdzie indziej niebezpieczeństwo infekcji i zachorowań. Trzeba zatem zadbać o respektowanie odpowiednich zasad higieny. Konieczna jest dostępność służby zdrowia (lekarz, pielęgniarka). Sanktuarium powinno posiadać swój punkt sanitarny, a każda grupa przynajmniej podstawową apteczkę z odpowiednio przeszkoloną osobą. Konieczne jest przygotowanie sanitariatów odpowiednich

daleki wyjazd, do krajów o trudnych warunkach klimatycznych, zwłaszcza osób w starszym wieku). W aneksie podajemy przykładowy jego spis.

⁸ Przykładową listę wyposażenia podajemy w aneksie.

⁷ Dodajmy tutaj osobiste wyposażenie każdego pielgrzyma w odpowiedni ubiór i obuwie. W wielu wypadkach konieczna staje się lekarska kontrola (np.

do spodziewanej ilości pielgrzymów (toalety, umywalnie, dostęp do czystej wody). Przewidzieć to także w drodze.

Powyższe uwagi kierują ku problemowi infrastruktury na trasie pielgrzymek i w sanktuariach⁹. Na niektóre elementy zwracaliśmy już uwagę w poprzednich rozdziałach. Tu podkreśliśmy konieczność jej dostosowania do potrzeb osób w starszym wieku, które często są uczestnikami pielgrzymek, chorych i niepełnosprawnych (np. podjazdy, windy, wózki). Szeroki problem stanowi dostosowanie komunikacyjne (lądowe, powietrzne i wodne). Jest to najpierw ułatwienie samej dostępności przez odpowiedni rozwój sieci dróg i ich oznakowanie (tablice informacyjne i drogowskazy). Następnie dostosowanie różnych jej elementów do potrzeb ruchu pielgrzymkowego (dworce kolejowe i autobusowe, porty lotnicze i wodne, parkingi, bezpośrednie drogi dojazdowe do sanktuarium, ciągi piesze itp.). Ważną rolę pełni baza noclegowa i gastronomiczna oraz inne miejsca na wypoczynek. Wszystkie elementy powinny wielkością swą odpowiadać spodziewanemu natężeniu pątniczego ruchu. Nocleg i wyżywienie ułatwiają zatrzymanie się pielgrzymów na dłuższy czas, co sprzyja wykorzystaniu wszystkich walorów pobytu w świętym miejscu. Zadbać tu należy o zróżnicowany standard owych usług, umożliwiając skorzystanie z nich także uboższymi pątnikom. Sanktuaria powinny rozważyć roztropną możliwość udzielania gościny dla niektórych pielgrzymów za darmo. Skromne jednak warunki nie oznaczają niedbałości. Pielgrzym co prawda gotowy jest do większych poświęceń, lecz prymityw nie sprzyja spokojnemu wypoczynkowi po trudach i koniecznemu skupieniu na sprawach ducha.

Do pomocniczej infrastruktury należy dobre nagłośnienie, konieczne zwłaszcza w większych zgromadzeniach. Pozwala ono nie tylko na dobry przekaz, ale przyczynia się do nawiązania kontaktu z grupą, co sprzyja budowaniu modlitewnej wspólnoty.

W różnych kontekstach wspominaliśmy konieczność respektowania odnośnych praw i przepisów cywilnych (poruszanie się po drogach, porządek, BHP, przepisy przeciwpożarowe, przepisy resortu oświaty dla grup młodzieżowych itp.). Pielgrzymowanie nie może być wyjęte spod owych praw. Co więcej, to właśnie chrześcijanie winni dać świadectwo ich przestrzegania, gdyż ostatecznie służą one zabezpieczeniu dobra człowieka.

Współcześnie coraz częściej organizacją pielgrzymowania zajmują się wyspecjalizowane agencje, zwłaszcza biura pielgrzymkowe i biura podróży. Nie rzadko tego rodzaju podmioty posiadają diecezje, zakony bądź katolickie stowarzyszenia. Niekiedy podpisują one umowę w tej sprawie z wybranym, koncesjonowanym biurem. Parafia zamawia u nich usługę organizacji, pozostawiając sobie stronę duchową. Jest to słuszne rozwiązanie, gdyż biura spełniają swoje zadania w profesjonalny sposób. Wykonują one liczne czynności związane ze sprawnym przeprowadzeniem pielgrzymki. Dbają o rezerwację odpowiednich usług, bezpieczny i wygodny transport, zakwaterowanie i wyżywienie. Zapewniają opiekę pilota grupy. Należałoby preferować w przyszłości tego rodzaju rozwiązanie¹⁰. Jest tu jednak do przezwyciężenia wiele trudności. Jak się zdaje, duszpasterze nie są przekonani co do konieczności skierowania się

⁹ A. Jackowski, I. Sołjan, *Leżajsk w sieci ośrodków pielgrzymkowych Polski*, w: *Peregrinus Cracoviensis*, z. 7(1999), s. 122–123; A. Jackowski, *Współczesne migracje pielgrzymkowe w Polsce*, w: *Przestrzeń i sacrum*, pr. zbior., Kraków 1995, s. 82–85.

¹⁰ Polska ustawa o turystyce nie nakłada obowiązku organizacji pielgrzymki przez koncesjonowane biuro. Mogą je organizować kościoły, związki wyznaniowe i stowarzyszenia pod warunkiem, że nie są to wyjazdy zarobkowe, organizowane dla swych członków lub wyznawców (*Ustawa o usługach turystycznych*, z dnia 29 sierpnia 1997 r., art. 4, p. 4).

do biura. Wielu uważa, że tego rodzaju usługa jest droższa¹¹. Stąd parafie wolą organizować je same. Nie dostrzegają jednak innej strony problemu. Zmniejszanie kosztów pielgrzymki w pewnym momencie działa na szkodę samych pielgrzymów. Trzeba mieć na uwadze zwłaszcza kwestię zabezpieczeń gwarantowanych przez biuro w razie losowych wypadków (np. likwidacja szkód, odszkodowanie, leczenie). Niski poziom organizacyjny, częsty przy nieprofesjonalnym przygotowaniu, negatywnie odbija się na całym programie i zniechęca do pielgrzymowania. O ile pielgrzymki krótkie, do niezbyt odległych sanktuariów dadzą się zrealizować w spontaniczny sposób, o tyle dalekie, zwłaszcza zagraniczne wymagają wielu fachowych przygotowań¹².

Ważnym elementem w wypadku korzystania z obsługi przez biuro pielgrzymkowe jest jego wybór. Konieczne jest sprawdzenie jego wiarygodności. Pomocą służą tutaj między innymi Izby Turystyki. W Polsce działa Polska Izba Pielgrzymkowa. Duszpasterstwa diecezjalne powinny mieć również wzgląd w tę sprawę i służyć kompetentną konsultacją. S. Wójtowicz zwraca uwagę na kilka ważkich elementów, które powinny być uwzględnione w momencie zamawiania pielgrzymki poprzez biuro. Uwagi w analogiczny sposób odnoszą się do innych dróg organizacji. Powinna być sporządzona stosowna umowa. W jej treści muszą jasno być uwzględnione wszystkie usługi i koszty. Zwrócić należy uwagę na konieczne rezerwacje w drodze, ubezpieczenie uczestników, poziom przewoźnika grupy (jakość środków transportu, ilość kierowców¹³), poziom przewodników i

pilota grupy¹⁴, wiarygodność partnerów, z którymi współpracuje wynajęte biuro (hotele, firmy ubezpieczeniowe, transportowe, lokalni kontrahenci). Zweryfikować, czy jest odpowiednia ilość czasu na przeprowadzenie religijnego programu. Po odbytej pielgrzymce warto zwrócić się z ankietą do jej uczestników, którzy ocenią poziom organizacyjny¹⁵.

Do elementów wspomagających duszpasterstwo pielgrzymkowe należą pomoce dostarczane pielgrzymom. Przy współczesnych możliwościach wydawniczych jest możliwe zaopatrzenie pątników w specjalnie przygotowane przewodniki. Mogą one zawierać zestawy modlitw, medytacji i pieśni, wskazówki co do programu, drogi i godnych obejrzenia obiektów na trasie, praktyczne sugestie co do wyposażenia i zachowania na trasie, itp. Podobny zestaw otrzymuje duszpasterz bądź

obowiązujące obecnie w Unii Europejskiej są pod tym względem bardzo rygorystyczne.

¹⁴ Należy rozróżnić zadanie pilota i przewodnika. Pilot w imieniu organizatora sprawuje opiekę organizacyjną nad uczestnikami pielgrzymki, m.in. czuwanie nad wykonywaniem usług (noclegi, wyżywienie, trasa), kontakt z kontrahentami podczas drogi (z recepcją sanktuarium). Rolą przewodnika jest oprowadzanie po odwiedzanych obiektach i objaśnianie ich walorów. Pierwszy powinien być obecny w grupie przez całą pielgrzymkę. Drugi może być wynajmowany na miejscu.

¹⁵ *Grupy pielgrzymkowe w parafii. Jak zorganizować pielgrzymkę, w: Efektywne zarządzanie parafią. Praktyczny poradnik dla księży proboszczów*, Wyd. RAABE, cz. K 2, 1. Autor wskazuje na zgodność z ustaleniami ustawy o usługach turystycznych z dnia 29 sierpnia 1997 r. (Dz. Ust. nr 133, poz. 884) i rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów w sprawie przewodników turystycznych i pilotów wycieczek z dnia 26 marca 1999 r. (Dz. Ust. nr 31); por. R. Tkacz, wypowiedź podczas kongresu, w: *III Międzynarodowy Kongres Miast Pielgrzymkowych*, Częstochowa 23–25 września 1999 r., materiały kongresowe, wyd. Urząd Miasta Częstochowy, s. 93–94. Tom zawiera kilka innych wypowiedzi dotyczących jakości organizacyjnej ruchu pielgrzymkowego.

¹¹ Biuro ponosi koszty zabezpieczeń, stąd jego oferta jest droższa.

¹² Por. Polska Izba Pielgrzymkowa, *Raport na temat aktualnego stanu organizacyjnego pielgrzymek zagranicznych oraz prognozy i pytanie o model funkcjonowania branży pielgrzymkowej*, Częstochowa, listopad 2002, mps., archiwum Izby.

¹³ Przeciążenie kierowcy i niesprawny środek komunikacji bywały przyczyną wielu nieszczęśliwych wypadków grup pielgrzymkowych. Przepisy

przewodnik¹⁶. Wartościową pomocą jest dzienniczek, w którym pielgrzymi zapisują swoje refleksje. Po pielgrzymce pątnicy mogą otrzymać pamiątkowy certyfikat lub dyplom. Obserwuje się dziś liczne wydawnictwa drukowane i multimedialne mogące stanowić pomoc na różnych etapach pielgrzymki zarówno w aspekcie informacyjnym, formacyjnym, jak i organizacyjnym¹⁷.

¹⁶ Przykładem jest *Przewodnik pielgrzymy* oraz *Pomoce liturgiczne. Narodowa pielgrzymka Wielkiego Jubileuszu do Rzymu, 1–10 lipca 2000 r.*, opr. zbiorowe, Kraków 2000.

¹⁷ Np. miesięcznik *Miejsca Święte* wydawany przez duszpasterstwo pielgrzymkowe pallotynów, periodyk *Ziemia Święta* wydawany przez Kustodię Ziemi Świętej, liczne albumy i przewodniki po miejscach pielgrzymkowych. Wybrane pozycje podajemy w bibliografii.